

John M. Møller

Slavs Herreds Historiker.

Af August F. Schmidt.

Det er ret bemærkelsesværdigt at iagttage, at *Slavs Herred*, der forhen angaves at være Danmarks ufrugtbareste Herred, er det historisk set bedst beskrevne af Ribe Amts Herreder.

Allerede i 1819 udkom Stiftsprovst *P. N. Frosts* „Statistisk-oeconomisk Beskrivelse over Vorbasse og Hejnsvig Sogne i Slaugs Herred“, en af de ældste Sognehistorier, der forefindes fra Hedeegnene.¹⁾ Og i 1868 udsendte den senere Raadstuearkivar Dr. *Oluf Nielsen* sin Bog om Slavs Herred. Uagtet dette Herred laa udenfor det Omraade, hvortil Nielsen fra først af havde indskrænket sine speciellere topografiske Studier, saa blev det dog snart inddraget derunder, og ved en Fodvandring i 1859 gjorde han sig bekendt med flere Egne af Herredet. Senere lykkedes det ham at komme til det igen i 1867, hvor han da fik Lejlighed til at besøge enkelte Steder. Det var saaledes et temmeligt ufuldstændigt Kendskab, han havde til Slavs Herred, men det lykkedes ham alligevel at samle ikke faa og uvigtige Bidrag til dets Historie. Man er da taknemlig for, at den ihærdige Forsker udarbejdede det Stof, han sad inde med, og lod det fremkomme i Bogform i 1868 (som et Særtryk af Danske Samlinger III). Der er ingen Tvivl om, at en

Del af Hedeboerne, hos hvem Oluf Nielsen havde iagttaget megen historisk Sans, med stor Glæde ikke alene havde læst P. N. Frosts gamle Sognebeskrivelse, men ogsaa Nielsens Arbejde om det dengang saa bare Herreds Historie.²⁾

Det blev dog først med *John Madsen Møller*, at Slavs Herred fik sig en Historiker, der leverede et omfangsrigt og fortrinligt Værk om det. John Møller besad ogsaa udmærkede Egenskaber til at udføre et saadant Arbejde.

Han blev født paa *Vejgaard* i *Vorbasse* Sogn den 25. November 1847. Hans Fader var Sognefoged og Gaardejer *Wulf Christopher Müller Johnsen* og hans Moder hed *Else Kirstine Sørensdatter*. Deres lille Søn, der viste stor Lærenemme og Læselyst, blev holdt til Bogen. 1868 blev han Student (privat). I Studieaarene i København var han Alumne paa *Elers' Kollegium* i Tiden 12. Oktober 1870—16. August 1873. Den 18. Januar 1873 tog han theologisk Embedseksamen. Han var derefter 3 Aar Huslærer paa *Bøgelund* i *Dalby*, en kort Tid paa *Rodstenseje*, saa et Aar paa *Vejrupgaard*, og blev endelig personel Kapellan 19. August 1878 i *Viby* ved *Kerteminde* (Udnævnelsen blev dog ikke bekendtgjort, da Sognepræsten *E. Chr. Fischer* var afgaaet ved Døden 16. August), derefter personel Kappellan i *Verninge* ved *Odense* 18. November 1878. Han blev ordineret 29. Januar 1879. I *Verninge* var *John Møller* til 1880, da han nævnte Aars 19. August kaldedes til Sognepræst for *Brylle* paa *Fyn*. Her forblev han til 1892, da han den 12. Februar blev Præst for *Kjærum Sogn* (Baag Herred) i *Nordvestfyn*. Her forblev han til sin Afgang 31. Marts 1911.

John M. Møller blev gift 2. Februar 1887 i Ver-

ninge med *Sophie Christine Meier*, født 24. August 1855 i Skaarup, Datter af Sognepræst Ivar Nielsen Meier til Verninge og hans 2. Hustru Thora Camilla Jürgensen.³⁾

Pastor John M. Møller udfoldede en ret flittig Skribentvirksomhed ved Siden af sin Præstegerning. Betydeligst er her hans lokalhistoriske Forfatterskab, der dels er knyttet til hans jydsk Hjemstavn, dels til de Egne paa Fyn, hvor han fik sin Præstegerning. Studierne vedrørende Barndomsegnen drev han trofast og vedholdende gennem alle Aarene, og hans betydeligste Arbejder er da ogsaa dem, der drejer sig om Slavs Herred. Hjemsoagnet *Vorbasse* og *Slægten* fangede naturligt nok hans Interesse. Vidnesbyrd herom findes i hans indgaaende Levnedsskildring af Oldefaderen, *Wulf Christopher Müller* (der var Præst til Vorbasse og Grene i Aarene 1794—1802), om hvem John Møller har meddelt alle ønskelige Oplysninger i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Række, VI (1908—10), 424—82. I Forbindelse hermed bør nævnes Møllers Afhandling om Provst Jacob Holm i Højen, offentliggjort i Historisk Aarbog for Vejle Amt 1909, 121—42 og hans Bidrag til Vorbasse Sogns Historie i Kirkehistoriske Samlinger 5. Rk., VI Bd. (1911—13), 461—82. Heri behandles kirkehistoriske Forhold i Vorbasse i Tiden 1810—36. Om Agerbrugsforhold, Hedens Udnyttelse, Tislundstenen m. v. findes der lærerige Oplysninger i det af Præsten Hans Vilhelm Kaalund (Præst til Vorbasse—Grene Sogne 1743—45) udarbejdede Haandskrift om den jydsk Hede, af hvilket John M. Møller har offentliggjort Uddrag i Fra Ribe Amt 1909, 25—31.

Disse forskellige Afhandlinger er en Slags For-

studier til hans store Arbejde: „Historiske Oplysninger om Slaugs Herred“ (Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding), et Værk paa ikke mindre end 368 store og tættrykte Sider.

„Slaugs Herred“, der er illustreret, udsendte Møller som pensioneret Sognepræst. Han har ventelig ikke haft Tid til at faa det omfattende og detailrige Arbejde gjort færdigt, imens han havde et Præstembede at varetage. Igennem mange Aar havde han samlet Stof til Bogen om sin forhen saa fattige Hjemstavn, det 6½ Kvadrat Mil store Slavs Herred, der i 1787 kun havde 1260 Indbyggere. Herredet bestaar af de fire Sogne Grindsted, Grene, Vorbasse og Hejnsvig, om hvilke man i Virkeligheden faar overmaade meget at vide i Møllers Værk, der fortrinsvis er skrevet paa Grundlag af Arkivstudier. Man mærker ikke meget til, at han har tilbragt sin Barndom i Vorbasse Sogn og at al hans Slægt har haft sin Tilknytning til Slavs Herred i mer end halvtredie Hundrede Aar.⁴⁾ Han lader intetsteds sin Slægt træde i Forgrunden, men fortæller overalt objektivt, med Dokumenterne i Haanden.

For at faa saa meget med som muligt af Stoffets Overflod betjener Møller sig ofte af en lovlig fortættet Stil, men derfor læser man naturligvis med lige stor Glæde i hans Bog, der ikke svigter den, der ønsker Oplysninger om Herredets Historie i gamle Dage. Et meget stort Antal Emner behandles, og det er sjældent, man griber ham i en Unøjagtighed eller anden Fejl.⁵⁾ Med utrættelig Flid har Pastor Møller fremdraget Træk efter Træk fra gamle Dage, ligesom han gennem Slægtserindringer har faaet mangt et interessant Stykke Fortidsliv frem i Lyset. Fremhæves kan navnlig hans Afsnit om de to smaa Herre-

gaarde *Urup* og *Donslund*, hvis Historie han med særlig Forkærlighed har syslet med. Han hørte selv til *Nordbyslægten* fra *Urup*, hvorfra saa mange kendte Folk i Egnen nedstammer.⁶⁾

Da John Møller fik sin Bog ud, stod Slavs Herred ved Begyndelsen af et helt nyt Afsnit af sin Historie. Herredet var da ved at blive gennemkrydset af Jernbaner, og Hedeselskabets Virksomhed havde bevirket, at Herredet i høj Grad havde forandret sig. Møller skildrer Fortidens aabne, nøgne Hedeland. Det bliver Fremtidens Opgave at fortælle om Herredet i Nutiden. Der er da ogsaa Kræfter i Gang, i hvert Fald i *Vorbasse Sogn*, der vil søge at faa omfattende Sognebeskrivelser udarbejdede, i hvilke der vil blive lagt særlig Vægt paa ogsaa at faa skrevet Egnens nyeste Historie. Disse vor Tids Hjemstavnsforskere vil da under deres Arbejde atter og atter faa Lejlighed til at høste Gavn af Møllers Værk og sende den gamle Præst en taknemlig Tanke. „Slaugs Herred“ mangler sit Supplement i et Arbejde, der skulde skildre det gamle *Folkeliv* paa Heden ude omkring Grindsted, *Vorbasse*, *Hejnsvig* og *Grene*. Der findes slet ikke saa lidt optegnet om Herredets fortidige *Folkeliv*, ikke alene trykt, men ogsaa utrykt, det sidste i *Dansk Folkemindesamling*, hvor der bl. a. findes Optegnelser af Prof. *P. S. Vig* fra *Fitting (Vorbasse Sogn)*⁷⁾ og af Gdr. *John Pedersen* af *Plovslund*. Saa et saadant *Folkelivsværk* skulde vel have Muligheder for at kunne fremkomme engang ved Lejlighed.

Om Mennesker og Skæbner faar man i øvrigt mange Oplysninger i Pastor Møllers Bog. Det er naturligvis ikke altid lystelig Læsning, vi her forkorter Tiden med. Den menneskelige Elendighed, Menne-

skenes Brutalitet, Stridbarhed, Umaadeholdenhed og aandelige Malproperhed, hvorpaa Møller anfører saa mange Eksempler, var vel næppe ret meget mere udbredt den Gang end nu, naar man ser Sagen i dens rette Belysning, men den kom langt mere utilsløret frem for Dagens Lys og satte sig langt synligere Spor. Ligesom man i sin Glæde var støjende, i Nydelsen manglede Maadehold, og i Sorgen ikke kunde beherske sig, saaledes hengav man sig ogsaa helt til sin Vrede, sit Had, sine øvrige Lidenskaber; Renæssancetidens blodrige Mennesker var nu engang saadan og Generationer efter dem. De manglede vel ikke Kultur, men de manglede Nutidens Politur og Velopdragenhed, og de var ikke avede af Lovens lange Arm. Derfor tager — som Historikeren S. Nygaard siger det — Fortidens Mennesker sig ofte saa fremmedartede ud, især naar vi læser om deres Gøren og Laden. Men de var Kød af vort Kød og Blod af vort Blod; derfor bør vi lære at kende og forstaa dem, derfor maa vi glæde os over det, naar nogen gør sig den Ulejlighed med Møje og Besvær at fremdrage Minderne om dem og sætter os i Stand til at se disse Mennesker, vore Forfædre, paa nært Hold. Den egentlige Historieskrivning lærer os i Reglen kun svundne Tidens mere fremragende Personer at kende; i Bøger som John Møllers om Slavs Herred stilles vi Ansigt til Ansigt med Mænd fra det daglige Liv, og fra dem stammer dog de fleste af os.

John Møller følte sig altid stærkt knyttet til sin Barndomsegn, og Livet igennem besøgte han hyppigt Vorbasse, hvor hans gamle Kendinge altid var glade for hans Nærværelse. Da jeg i Sommeren 1924 var paa Vorbasse Kirkegaard for at se den fordums Helligkildeplads,⁸⁾ traf jeg der en gammel Mand, der

godt kendte John Møller og hans Herredsbog. Han kunde ikke blive træt af at berømme den gamle Søn af Vorbasse, der saa trofast besøgte sin Hjemstavn og som havde skrevet en Bog om den, som saa mange dér var glade ved at læse. Man maa haabe, at mange i Slavs Herred stadig føler Taknemlighed mod John M. Møller for hans omfattende Arbejde med Herredets Historie.⁹)

Ogsaa vedrørende Fyn udførte John Møller et smukt lokalhistorisk Arbejde. Saaledes skrev han en Del Afhandlinger om fynske Emner: Om Afladsbreve i Kjærum Kirke (Kirkehistoriske Samlinger V Rk., I Bd., 1901—03), Bogtrykker Brandt i Odense (Fra Arkiv og Museum IV. Bd.), Historiske Oplysninger om Kjærum Sogn (smsts. V. Bd.), Slægten Tronier (Personalthistorisk Tidsskrift VI, 4. Bd.), Amtsbiblioteket i Assens (Historisk Aarvog for Odense og Assens Amter 1914, 107—110), Til Assens Latinskoles Historie (smsts. 1915, 329—63), Fra Kirkebogen (smsts. 364—67), Uddrag af P. V. Seidelins Manuskript om Dreslette Sogn (smsts. 1916, 474—516) og Til Fangel Sogns Præstehistorie (smsts., 517—22).

Efter Pastor John Møllers Død, der indtraf 15. Januar 1917 i Odense, hvortil han var flyttet efter sin Afgang som Præst, udgav hans Enke hans omfangsrige Afhandling: „Historiske Oplysninger om Brylle Sogn“ i Historisk Aarvog for Odense og Assens Amter 1918, 185—272. I nævnte Aarvog Side 184 findes et Portræt af Pastor Møller. Man ser her hans rare, skæggede Ansigt. Han kunde godt minde noget om en mager, forslidt Hedegaardmand. I *Brylle* havde han jo været Præst i sin Ungdom i Aarene 1880—92.

Skriftlige Vidnesbyrd om Møllers Præstevirksom-

hed findes i: Afskedsprædiken i Brylle Søndagen Sexagesima 1892 (Den indre Missions Tidende 1900, Nr. 17), Tale i Assens Missionshus 11. Februar 1897 (i Skriftet: Til Minde om Pastor Ibsen), flere Prædikener i Nordslesvigsk Søndagsblad; i samme folkelige Del for 1900, Nr. 23: Til Minde om Ivar Nielsen Meier.

Man kan af de sidst anførte Oplysninger se, at John Møller følte sig knyttet til Indre-Mission. Han indtager med Ære en smuk Plads i Rækken af historiske Forskere fra danske Præstegaarde.

NOTER

1) Se nærmere Fra Ribe Amt 1942, 410 ff. 2) Om Oluf Nielsen se Fra Ribe Amt 1931, 650—666. 1932, 132—137. Kolding Folkeblad 23. Februar, 20. August 1935. 3) Max Groshennig og Th. Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884—1911, Bd. I (1914), 507—08. Historisk Aarvog for Odense og Assens Amter 1918, 261. 4) Meget beskedent oplyser Møller om sin Slægtstilknytning til Slavs Herred i Saml. t. jydsk Hist. og Top. 3. Rk. VI, 482 og i „Slaugs Herred“, 149 (Noten). 5) Nogle Smaafejl etc. har Arkivar S. Nygaard fremdraget i sin Anmeldelse af „Slaugs Herred“ i Saml. t. j. Hist. og Top. 4. Rk. II (1915), 165—66. Jfr. John Møllers virkningsfulde Svar herpaa i samme Tidsskrift 4. Rk. II, 270—72. En lille Fejl har jeg fremdraget i Kolding Folkeblad 21. August 1940. John Møller nævner S. 354, at en Datter af Pastor Wesenberg var med til at forbinde en saaret tysk Officer efter Slaget ved Vorbasse 29. Februar 1864. Det maa have været en Slægtning af Wesenberg, der hjalp til med Forbindingen, da han kun havde en Datter, der døde som Barn. 6) Se nærmere herom Fra Ribe Amt 1933, 263—65. 7) Jfr. Fra Ribe Amt 1941, 252. Smsts. 1930, 560—65. 8) Se Fra Ribe Amt 1926, 280. 9) Jfr. Pastor John Richters smukke Anmeldelse af „Slaugs Herred“ i Fra Ribe Amt 1916, 385—86.
